

Türkiye’de Çağdaş Üniversitenin Kuruluşu

Yazan: Prof. Dr. RECEP AKDUR
Başkent Üni. Tıp Fak. Halk Sağlığı AD Bşk.

Üniversite Kavramının Gelişimi

Yüksek öğretim işlevi gören kuruluşların tarihini Eflatun’un (MÖ 400) ve Aristo’nun (MÖ 387) etkinliklerine kadar götüren yazarlar var ise de günümüz anlamdaki ilk üniversitelerin, 11. Yüzyıl sonu ile ve 12. Yüzyıl sonu arasında ortaya çıktığı görüşü hakimdir. »

1 Ağustos 2019,
Türkiye’de Çağdaş
Üniversitenin
Kuruluşunun

86.

Yıldönümü

Bu bağlamda, Bologna (İtalya-1088), Paris (Fransa-1150), Oxford (İngiltere-1167), Montpellier (Fransa-1289) Avrupa'da ilk kurulan üniversitelerin en çok bilinen örnekleridir. Bu yıllardan sonra tüm dünya dillerine yerleşen "üniversite" sözcüğünün kökeni Latince de topluluk ya da lonca anlamına gelen "universitas" olup; öğrenci veya öğretmenlerin kurduğu lonca ya da birlik anlamına gelir. Öğrenci loncasına dayalı olan üniversitelere "universitas scholarium (student)"; öğretmen loncasına dayalı üniversitelere ise "universitas magistrorum (profesörler)" denilmiştir.

Öğrenci loncasının üniversitele- rinde, rektör ve dekan hatta profesörler öğrenci loncası/ öğrenciler tarafından seçiliyor ve ücretleri bu lonca tarafından ödeniyordu. Profesörlerin loncasının üniversitele- rinde ise rektör ve dekan profesör- ler loncası/profesörler tara- fından seçiliyor ve ücretlerini de bu lonca ödüyordu. Öğ- renci loncası üniversitelere örnek Bologna Üniversitesi- dir. Buna karşılık öğretmen loncası üniversitelere ör- nek ise Paris Üniversitesi'dir. Günümüzde ve genel olarak birincisi "Bologna Ekolü", ikincisi ise "Paris Ekolü" olarak bilinir/anılır.

Çağdaş ya da 19. Yüzyıl anlayışını yansıtan üniver- sitenin ilk örneği, 1810 yılında Almanya'da Wilhelm Von Humboldt tarafından kuru-

lan, Berlin Üniversitesi'dir Berlin Üniversitesi'nden önceki üniver- sitemler, genel olarak Rönesans öncesi ya da Orta Çağ felsefesine sahip üniversitelerdir. Dolayısı ile de müfredatları din baskın bir içeriğe sahip olup, ana etkinlikleri de bilgi aktarım şeklinde olan üniversitele- dir. Berlin Üniversitesi ise etkinli- klerinin merkezine araştırmayı/ bilgi üretimini oturtan ve laik tutumu benimseyen bir üniversitedir. Berlin Üniversitesi modeli olarak bilinen, bu model başta Amerika ve Japonya olmak üzere dünyadaki birçok üniversiteyi etkilemiş ve onların da hızlı bir şekilde pozitif bilme araştı- rırmaya/ bilgi üretimine dayalı ve laik üniversiteler haline gelmesine örneklik etmiştir.

İslam Dünyasında Üniversite İslam dünyasında öğretim cami

**İslam dünyasında
medreseler
yükseköğretim işlevi
de gören kurumların
ortak adıdır.**

ve mescitlerle birlikte/yanında, bir takım hayırsever kişi ya da kurdukları vakıflarda finanse edilen kurumlarca yürütülmüştür. Müfredatları daha çok kuran, fıkıh, hadis ve tefsir ağırlıklıdır. Bunlardan, hocalarına müderris, yardımcılara muid, öğrencilerine ise danışmen, suhte veya talebe denilen medreseler, orta ve yüksek seviyede öğretim veren kuruluşlardır. Başka bir anlatımla İslam dünyasında medreseler yükseköğretim işlevi de gören kurumların ortak adıdır.

19. Yüzyılda Berlin Modeli'nden sonra Avrupa'da tamamen laik ve araştırmacı bir öğretim programına geçilmiştir.

Osmanlıda ilk medrese Orhan Gazi tarafından 1331'de İznik'te kurulmuştur. Bu konudaki ilk köklü yapılanma ve düzenleme ise Fatih Sultan Mehmet zamanında olmuştur. Fatih, öğretim alanını düzenleyen ve adı "kanuni talebe-i ulum" olan kanunnamesinin yazımını, aralarında Molla Hüsrev ve Ali Kuşçunun da bulunduğu, bir maarif komisyonuna yaptırmış ve böylece Osmanlı Medrese sisteminin yasal temelleri oluşturulmuştur.

Birçok yazar, Avrupa'daki Orta Çağ Üniversiteleri ile İslam dünyasındaki medreseleri birbirine

benzer kuruluşlar olarak kabul eder ve Türkiye'deki üniversitelerin kökeninin medreseler olduğunu söylerler. Ya da Anadolu'daki üniversitelerin başlangıcını medrese tarihine dayandırırılar. Böylece de İslam'da üniversite tarihinin çok eskilere gittiğine ilişkin bir algı oluşur. Oysa Avrupa'daki "Orta Çağ Üniversiteleri" ile "İslam Dünyasındaki Medreseler" birbirinden çok farklıdır.

Kuşkusuz ki, Avrupa'daki üniversitelerin de üzerinde dinin ve sarayların önemli etki ve baskıları vardır. Ancak üniversitelerin sahipliği ve yönetiminin doğrudan öğretmen ve öğrencilerden oluşması nedeniyle, yalnızca din bilgileri aktarılmamış, önemli ağırlıkta pozitif bilimlere ve sanat öğretimine de yer verilmiştir.

Berlin Modeli'nden sonra ya da 19. Yüzyıldan sonra ise tamamen laik ve araştırmacı bir öğretim programına geçilmiştir. Oysa medreseler camilerin yanındaki dersaneler olup temel amacı; Kuran öğretecek ve namaz kıldıracak din adamı yetiştirmektir.

Her ne kadar yükseliş döneminde ve bazı büyük medreselerde bu genel çizginin dışına çıkılarak müfredatta matematik tıp vb. pozitif bilimlere de yer verilmiş ise de bunlar zamanla gelişeceğine, müfredatta önemli bir pay alacağına, tutucu çevrelerin müdahaleleri ile müfredattan tekrar çıkarılmıştır. On Do-

kuzuncu Yüzyıldan sonra batıdaki üniversiteler tamamen laikleşirken, Osmanlıdaki medreseler özellikle de duraklama devrinin başlaması ile koyu bir taassubun içine gömülmüştür. Adeta kısır bir döngü oluşmuş “yükseköğrenim geriledikçe devletteki duraklama derinleşmiş” “duraklama derinleştikçe de yüksek öğrenim gerilemiştir.”

19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin/padişahlarının temel sorunu Yeniçeriler ve Medreseler olmuştur. Aydın ve ileri görüşlü bir padişah olan III. Selim, bu iki sorunu çözmek istemiş ancak canı ile ödemiştir. Sultan II. Mahmut, bir yandan yeniçeri ocaklarını kapatarak Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı verilen yeni bir ordu kurmak sureti ile ülkeyi Yeniçeri sorunundan kurtarıncan öte yandan da 1827'de Tıbbiyeyi, 1834'de Harbiye'yi kurarak yüksek öğrenimin çağdaşlaşmasının ilk adımlarını da atmıştır.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına doğru Fransızların da etkisi ile çeşitli bakanlıklara bağlı olarak birçok yükseköğretim okulu açıldı. Mülkiye, Hukuk Fakültesi, Ticaret Mekteb-i Ali'si ve Mektebi Sanay-i Nefise-i Şahane bunların örneklerindedir. Daha sonra

1909'da Harbiye ve askeri mühendislik okulları birleştirilip, Mühendis-hane olarak bilinen Mühendis Mektebi-i Alisi'ne dönüştürüldü. Orta düzeyde teknik insan gücü yetiştirmek amacıyla Kondüktör Mekteb-i Alisi türünden okullar da kuruldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çağdaşlaşma isteğinin ve iradesinin

III. Selim Yeniçeri ve Medreseler sorunlarını çözmek istemiş ancak canı ile ödemiştir.

resmi ilanı Gülhane Fermanı ile dir. Bu isteğın sonuçlarından biri olarak, 1946'da Darülfünun'un açılması kararı verildi ve hazırlıklara başlandı. Ayak süren bürokrasi ve direnç odakları nedeniyle hazırlıklar 19 yıl sürdü ve 1865'de tamamlanabildi. Bundan da beş sene sonra, yani 1870 yılında Darülfünun büyük bir törenle açıldı. Çünkü

kurulmasına karşı medreselerin öncülüğünde oluşturulan bir toplumsal direniş vardı. Yeniden düzenleme bahanesi ile kapatıldı, kütüphane ve laboratuvar bölümleri iptal edildikten sonra 1872'de ve 1874'de iki kez tekrar açıldı ise de baskılara dayanamayarak 1881'de tamamen kapatıldı.

Dokuz sene süren aradan sonra 31 Ağustos 1900'da Darülfünun Osmani adı ile Cağaloğlu'ndaki Mülkiye binasında bir kez daha açıldı. Önceden kurulan tıp ve hukuk okulları da buraya bağlandı. Ek

olarak ilahiyat (Ulum-i Aliye-i Di-niye), edebiyat, matematik (Ulum-i Riyaziye) ve fen bilimleri (Tabi-iyeye) açıldı. Böylece 1946 yılında açılması kararlaştırılan Darülfünun/ Üniversite 54 yıl sonra öğretime başlayabildi. İlk adı Darülfünun-ı Şahane iken ikinci adı Darülfünun-ı Osmani ve en son Cumhuriyet dönemine İstanbul Darülfünunu adıyla girmiş oldu.

Eğitimde Cumhuriyet'in felsefesi ve bu yönde yapılmak istenen gelişmeler, 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile düzenlenmişti. Bu Kanun medreselerin kapatılmasını, Darülfünun da pozitif bilimler okutulan bir kurum olarak yapılanmasını öngörüyordu.

Cumhuriyet Hükümetleri, 1922'den 1932'ye dek Darülfünuna karışmamış, özerkliğine saygı göstermiş ve onun kendi iradesi ile Cumhuriyete ayak uydurmasını beklemiştir. Yalnızca daha iyi çalışma olanakları ve mali kaynaklar sağlanmasıyla yetinilmiştir. Bu bağlamda Darülfünuna eski Harbiye Nezareti binası tahsis edilmiş ve 1923 yılında müderrislerin maaşına ciddi bir zam yapılmıştır. Bir yıl sonra, Darülfünuna vakıf mallarına sahip olma ve bireylerin bağışlarını kabul etme yetkisi tanındı. 21 Nisan 1924 ve 499 sayılı kanunla daha da ileri gidilerek,

Darülfünuna tüzel kişilik tanındı ve idarî ve ilmî özerklik verildi. Bu talimatnameye göre, Darülfünun Emini (dekanı), müderrisler ve muallimlerden en çok oy alan iki aday arasında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından atanacaktı.

Tüm bu destek ve hoşgörüyeye karşın "Cumhuriyet Felsefesi ve Devrimlerini" desteklememesi ve Türkiye'nin gidişine uygun faaliyetler içinde olmaması bir yana, Darülfünun'da tüm bunlara ters gelen olaylar cereyan etmektedir. Örneğin, 1924 yılında, bir grup öğrenci okul bahçesinde fotoğraf çektirir. Resim çektirmeyi günah sayan Darülfü-

Cumhuriyet Hükümetleri, 1922'den 1932'ye dek Darülfünunun özerkliğine saygı göstermiş ve onun kendi iradesi ile Cumhuriyete ayak uydurmasını beklemiştir.

nun zihniyeti bunu büyük bir küfür sayar. Darülfünun yönetimi derhal harekete geçer ve fotoğraf çektiren öğrencileri cezalandırarak bir süre okuldan uzaklaştırır. Olay Ankara'da duyulunca, hükümet çevreleri dehşete kapılır. Darülfünunun kendini Cumhuriyete uyduracağına olan ümitler boşa çıkmıştır. Birkaç gün sonra Bursada bir konuşma yapan Mustafa Kemal, resim çektirmeyi günah sayan müderrisleri şiddetle

Atatürk üniversite öğrencileriyle

kınar; asıl cezalandırılması gerekenlerin onlar olduğunu söyler.

Benzeri olayların yanı sıra, Darülfünundaki iç çatışmalar ve tartışmalar da gazete sütunlarına yansımaktadır. Hocalar arasında özellikle bilimsel açıdan karşılıklı şiddetli tartışmalar olmakta, verilen bazı derslerin içeriklerinin çağın çok ötesinde olduğu bildirilmektedir. Bu haberlerden dolayı Darülfünun sık sık Meclisin gündemine gelmekte ve özerkliğinin kaldırılıp kaldırılmaması tartışılmaktadır.

Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı tek yüksek öğretim kurumu olan Darülfünunun genel yapısı ve görüntüsü Atatürk ve Cumhuriyet devrimlerini yaşamakta olan Türkiye'nin gereksinimlerine yanıt vermekten çok uzaktır. Bir türlü Atatürk ve Cumhuriyet devrimlerini

ayak uyduramıyor ve medrese özelliğini devam ettiriyordu. Bu durum hükümetleri burası ile ilgilenmeye, bazı düzenlemeler yapmaya zorlamıştır.

1933 Üniversite Reformu, Türkiye'de Üniversitelerin Başlangıç Tarihidir.

Darülfünunun bu manzarası üzerine, bizzat Atatürk'ün emriyle, Türkiye'ye çağrılan İsviçreli Profesör Albert Malche yüksek öğrenimi inceleyerek, reformun nasıl yapılabileceği konusunda bir rapor hazırladı. Atatürk bu raporu birkaç kez okudu ve üzerine 180'e yakın not düştü. Bu Rapor, özellikle de Atatürk'ün düştüğü notlar doğrultusunda hazırlanan yasa tasarısı 31 Mayıs 1933'te TBMM'de 2252 sayılı kabul edildi.

Bu yasa ile İstanbul Darülfünü-

nu 31 Temmuz 1933 tarihi itibari ile kapatıldı ve onun yerine 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi kuruldu. Böylece Türkiye, 1088'de kurulan ve Avrupa'nın ilklerinden sayılan Bologna Üniversitesi'nden tam 845 yıl sonra, gerçek bir üniversiteye kavuşmuş oldu. Başka bir anlatımla 1 Ağustos 2019 Türkiye'nin gerçek bir üniversiteye kavuşmasının 86. yıl dönümüdür.

Özelde İstanbul Üniversitesi'nin genelde üniversitemizin kuruluşunun 86. yıldönümünde, başta Atatürk, Dr. Reşit Galip ve Prof. Malche olmak üzere tüm emeği geçenleri minnet ve saygıyla anıyoruz.

Yarıya 845 yıl sonra başlayan üniversitemizin, dünya üniversiteleri arasındaki sıralaması arzu

edilen düzeyde değil ise de Medrese ya da Darülfünun ile kıyaslandığında 86 yıl gibi kısa bir sürede kat edilmiş olan yolun olağanüstü olduğu anlaşılır.

Üniversitemizin, dünya üniversiteleri arasında da övünç duyulacak sıralara yükselmesi için; yeterli bir mali desteğe ve özgürlük ortamına gereksinimi vardır. •

KAYNAKLAR

- Antalya Ö. L.: Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yılı: 2007/2, Sayı: 6
- Gürüz K.: Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim Tarihi ve Bugünkü Sevk Ve İdare Sistemleri (ikinci baskı) Cem Ofset
- Namal Y. KarakökT.: Atatürk ve Üniversite Reformu (1933) Yükseköğretim ve Bilim Dergisi Cilt/Volume 1, Sayı/Number 1, Nisan/April 2011; Sayfa/Pages 27-35 (http://higheredu-sci.beun.edu.tr/pdf/pdf_HIG_1519.pdf Erişim 06.07.2019)
- Schonfeld William R.: Universitas Magistrorum et Scholarium <http://www.math.wichita.edu/~pparker/personal/unimag.htm> (Erişim 05.07.2019)

Atatürk ve Eğitim

Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:

- 1- Milliyetine,
- 2- Türkiye Devletine,
- 3- Türkiye Büyük Millet Meclisine; düşman olanlarla mücadele

lüzumu. Fertleri bu mücadele gerekleri ve vasıtalarıyla donanmayan milletler için yaşama hakkı yoktur. Mücadele, mücadele lâzımdır. (1922)

* * *

Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa erdirmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin istikbalinin yoğuran kültür ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir, verimlidir, saygıdeğerdir. Fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi diğere üstün tutulur? şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayattır. (1923)

Mustafa Kemal Atatürk